

Проц М. Народознавчі технології в авторських школах минулого та сьогодення // Вісник Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 2010. – Вип.35. Педагогіка. – С.14-19.

УДК 371

ББК 74.20 (4 Укр)

Проц Марта,

викладач Педагогічного коледжу

ЛНУ ім. Івана Франка, аспірант

НАРОДОЗНАВЧІ ТЕХНОЛОГІЇ В АВТОРСЬКИХ ШКОЛАХ МИНУЛОГО ТА СЬОГОДЕННЯ

У статті розкрито авторські педагогічні системи вчителів-новаторів 80-х років ХХ ст. О.Дорошенка, П.Лосюка, В.Цимбалюка, М.Чумарної, які базуються на народознавстві, формуванні національної свідомості, відродженні народних звичаїв та традицій і є цілком актуальні в контексті сучасного розвитку освіти.

Ключові слова: авторська школа, передовий педагогічний досвід, педагог-новатор, народознавство.

Сучасна система освіти потребує активної науково-дослідницької праці щодо аналізу спадщини українських педагогів-новаторів як джерела розвитку сучасної педагогічної науки. Особливу увагу варто приділити діяльності експериментальних новітніх закладів – авторським школам, які ставлять перед собою завдання розв'язати надзвичайно важливу проблему – індивідуальне пристосування в освіті кожної особистості, її всебічний та повноцінний розвиток відповідно до природних здібностей та задатків, інтересів. Розвитку закладів даного типу сприяє Положення про експериментальний загальноосвітній заклад (Наказ Мін-ва освіти і науки України №114 від 20.02.2002р.) [5].

Яскравим прикладом формування національної свідомості у школярів в історії вітчизняної освіти є народознавча спрямованість авторських навчальних

закладів. Авторська школа – експериментальний навчально-виховний заклад, діяльність якого ґрунтується на провідній психолого-педагогічній концепції, розробленій автором чи авторським колективом. Термін «авторська школа» використовується з кінця 80-х років ХХ століття, але витoki цього педагогічного явища мають давні традиції. Авторськими, по суті були навчальні заклади Й.Песталоцці, С.Френе, Я.Корчака, С.Шацького, А.Макаренка, В.Сухомлинського та ін. [7, с.17-18]. Цінним вітчизняним педагогічним доробком стали авторські програми педагогів-новаторів О.А.Дорошенка, П.В.Лосюка, В.І.Цимбалюка, М.І.Чумарної, які починали свій творчий шлях ще у 80-х роках ХХ століття. Метою статті є представити впроваджені у практику цілісні системи вітчизняних педагогів-новаторів у галузі народознавства та національного відродження, а також показати їх значення в контексті сучасного розвитку освіти.

Насамперед наголосимо на досвіді вчителя української мови і літератури, кандидата педагогічних наук, заслуженого вчителя УРСР, "Відмінника народної освіти», вчителя-методиста Василя Івановича Цимбалюка, схвалений і рекомендований колегією МО УРСР до широкого впровадження в практику вчителів-словесників республіки у 80-х роках ХХ століття. Педагогічну діяльність Василь Іванович розпочав 1960 року в Горобіївській середній школі Сквирського району, а згодом у Сквирській середній школі №1, яка з 1994 року стала ліцеєм. Цікавитися народознавством майбутній педагог почав у діалектичних та фольклорних експедиціях селами України. Згодом він став чудовим знавцем рідної мови. Свої перші фольклорні записи казок, легенд, переказів, пісень, приказок, прислів'їв Василь Іванович здійснив саме під час цих експедицій і з часом активно використовував у педагогічній діяльності. Актуальність досвіду В.І.Цимбалюка в тому, що його учні не тільки володіли ґрунтовними знаннями з української літератури, але вміли їх широко застосовувати в житті, на практиці, окрім того, навчалися володіти літературним словом, писати літературні форми - вірші, етюди, нариси, есе, новели, оповідання, казки, бувальщини, роздуми, монологи, статті, анотації,

рецензії, пісні, сценарії, репортажі тощо. Посідали призиви місця на районних, обласних і республіканських олімпіадах любителів літератури [6, с.3]. В.І.Цимбалюк ефективно здійснював навчання учнів української літератури, опираючись на принцип розвивального навчання. Часто учні В.І.Цимбалюка ставали на таких уроках «вченими-літературознавцями», «дослідниками», «етнографами», «фольклористами», «рецензентами», «антологами», «літописцями», «дописувачами», «журналістами», «лекторами» тощо. Іншими словами, урок проводився у вигляді фахової гри, результатом якої є певна літературна форма, створена учнем під керівництвом і завданням учителя [6, с.7].

Великого значення краєзнавчій роботі у своїй педагогічній діяльності надавав учитель української мови і літератури, директор Великохутірської середньої школи (1967-1985) Драбівського району Черкаської області Олександр Андрійович Дорошенко. У 1951 році був призначений директором Гошанської 8-річної школи, після цього – директором школи у с.Підгайчики Львівської області. Був автором блочної системи вивчення української мови, яка досі використовується його учнями та послідовниками. У вільний час захоплювався малярством, різьбленням по дереву, регулярно друкувався у місцевій пресі, вів велику краєзнавчу роботу. 1983 році за ініціативою О.А.Дорошенка у Великому Хуторі було відкрито краєзнавчий музей, якому 1994 році було присвоєно звання “народний” [1, с.1].

1990 р. для 8-9-х класів запроваджено новий факультативний предмет — народознавство («Етнографія і фольклор України»). Програма цього курсу опублікована в «Інформаційному збірнику Міністерства народної освіти Української РСР» в № 15 за серпень 1989 року. На думку директора, незважаючи на перевантаженість історичним матеріалом, вона сприятиме теоретичному ознайомленню учнів зі змістом курсу. Проте значним недоліком програми вважалось відірваність її від практики, від місцевого матеріалу. Вона не скеровувала вчителя та увесь педагогічний колектив на ініціативу. А

збирання і систематизація, збереження матеріалів з етнографії та фольклору повинні бути обов'язковими для кожної школи.

Створення, на думку О.Дорошенка, спочатку кімнати, а відтак і музею народознавства, уміння відновити призабуті ремесла, зразки художнього промислу, використання в практичному житті втрачених секретів народної кулінарії, народної медицини, народної агрономії, педагогіки, метеорології тощо - це необхідна робота учнів і всього педагогічного колективу [1, с.1].

Власне, таку роботу з народознавства Великохутірська середня школа розпочала ще в 1980-х роках. Уклали програму дослідницької роботи. Так, приміром, учителі математики збирали й використовували на уроках та в роботі гуртків зразки народної математики, що в кожному селі побутують у чималій кількості. Це задачі, що розвивають мислення, логіку. Зібраний матеріал оформлявся у спеціальні зшитки та альбоми, щороку доповнювався новими прикладами.

Учителі географії навчали дітей народної метеорології, результати пошукової роботи оформляли в альбоми. Учитель-біолог наголошував на вивченні народної медицини. Діти разом з ним збирали лікарські рослини, до спеціальних книг було занесено дані про сотні видів, подані рецепти щодо застосування їх при різних хворобах. Отже, мудрість народної медицини увійшла в практичне життя не лише учнів, а й їхніх батьків [1, с.1]. Зрозуміло, консультантами при цьому були лікарі, фармацевти. Таким же чином вивчалися й методи народної ветеринарії.

Школярі разом з учителями-словесниками видавали збірник народної творчості «Золота криниця», де вміщено десятки народних пісень, казок, загадок тощо. А понад двадцять зразків дитячого фольклору — колискові пісні — були опубліковані в збірнику «Дитячий фольклор», ви даному Інститутом фольклору та етнографії імені М.Рильського Академії наук УРСР [1, с.1]. Отже, народознавство у Великохутірській середній школі спрямовувалося в практичну сторону. Звичайно, не забувалися і теоретичні узагальнення.

Значного досвіду використання місцевого народознавчого матеріалу в навчально-виховному процесі набула Яворівська середня школа-комплекс I-III ст. Косівського р-ну Івано-Франківської області, так звана Гуцульська школа. Директором (з 1963 року) є Петро Васильович Лосюк – член-кореспондент АПН України, кандидат педагогічних наук, заслужений учитель України,

Яворівська загальноосвітня школа-комплекс I-III ступенів об'єднує Яворівську загальноосвітню школу I-III ступенів та позашкільний заклад – Яворівський центр дитячої творчості. У складі комплексу функціонують центри: навчально-виховний, психологічний, трудовий, комп'ютерний, естетичний, спортивний, науково-дослідний, інформаційно-видавничий, виставковий. До навчально-виховного центру входять обладнані згідно з сучасними вимогами навчальні кабінети і лабораторії з гуманітарних, фізико-математичних, природничих дисциплін та початкового навчання.

Трудовий центр школи дає змогу учням оволодівати знаннями та вміннями з обробки деревини, металу, тканини, харчових продуктів, догляду за рослинами і тваринами. На уроках трудового навчання, на заняттях гуртків, а також у сім'ї діти пізнають секрети народного мистецтва, вивчають його історію [4, с. 212].

Упродовж 1997-2002 років на базі школи проведено експеримент «Школа здібностей». Науково-методичне забезпечення експерименту здійснювала науково-дослідна лабораторія з проблем гуцульської школи, організована, директором школи П.Лосюком та заслуженим працівником освіти України І.Пелипейком. Реалізація завдань експерименту дала змогу виявляти можливості кожного школяра у вивченні навчальних предметів, нахилів і здібностей до інших видів діяльності й адекватно здійснювати особистісно-орієнтоване навчання і виховання школярів, а також організовувати спільно з батьками заняття в різноманітних гуртках (писанкарства, вишивки, образотворчого мистецтва, різьблення по дереву, драматичному, фольклорному, вокальному, хоровому, гірськолижному, юних лісівників), об'єднаннях, клубах, секціях. Учні 10-11 класів залучено до виконання індивідуальних творчих робіт, дослідницько-пошукової роботи, де чільне місце

посідає гуцульщинознавство. Вони вивчають історію Гуцульщини, творчість народних майстрів, місцеві пам'ятки історії та культури гуцульського краю. Для розвитку умінь і навичок науково-дослідницької роботи в школі працює учнівське наукове товариство із секціями. Членами товариства підготовлено низку дослідницьких робіт з історичного краєзнавства, гуцульщинознавства, народної медицини, хімії, економіки, які удостоєні нагород на різних конкурсах [2, с.50].

Характерною особливістю навчально-виховного процесу в школі є використання гуцульщинознавства як навчального предмета, що відповідає цілям і завданням школи. У його курсі вивчається історія Гуцульщини, природа і господарство краю, народне мистецтво, фольклор, традиції і зви чаї тощо. Крім опанування знаннями про Гуцульщину, школярів залучають до практичної діяльності. Гуцульщинознавство слугує посиленню зв'язків навчання з життям. Скажімо, при вивченні літератури використовують багатий гуцульський фольклор; історії — цілий пласт про опришківський рух під проводом легендарного ватажка Олекси Довбуша та його послідовників, виступ селян під проводом Лук'яна Кобилиці, національно-визвольні рухи в першій половині ХХ ст.; біології — знання народної медицини та ін. А вивчення народного мистецтва відбувається в процесі практичних занять художніми ремеслами: різьбою по дереву, вишивкою, ткацтвом, писанкарством тощо [3, с.3].

На допомогу вчителям з реалізації цього напрямку роботи створено і видано «Бібліотеку гуцульської школи». Це посібники «Плай» (книга для читання про Гуцульщину), «Флояра» (хрестоматія з гуцульського фольклору), «Гуцульська школа», «Мій рідний край», «Гуцульщинознавство в українській національній школі», «Хрестоматія з гуцульщинознавства», «Гуцульщина літературна», «Школа здібностей», «Поговоримо про Гуцульщину англійською», словник «Гуцульські говірки», науково-педагогічний і літературно-краєзнавчий часопис «Гуцульська школа» та ін. [4, с.214]

Таким чином, авторська Гуцульська школа Петра Лосюка як регіональна українська національна стала відомою не тільки в Україні, але й за її межами. Тут уперше впроваджено вивчення гуцульщинознавства, до якого входить історія Гуцульщини, природи і господарства краю, народного мистецтва, фольклору, традицій, звичаїв гуцулів.

На підставі вивчення діяльності гуцульської школи стверджуємо, що вона є далеко не регіональною, а цілком сучасною школою і має перспективи. Більше того, розробка моделі «Гуцульської сільської школи майбутнього» актуалізується тим, що віддалені гірські села занепадають. Складні природно-кліматичні умови, більшість незайнятого населення призвели до того, що спустіли віддалені гірські присілки [3, с.3]. Отож Гуцульська школа є носієм автентичної культури гуцулів, адже виховання школярів на народних звичаях, обрядах, традиціях є першоосновою у вивченні гуцульського фольклору і народного мистецтва.

1991 року у Львові було відкрито авторську школу «Тривіта», котра розпочинала своє сходження з першого класу, і в педагогічній концепції цього закладу було записано наріжну засаду: «найвищою цінністю школи є дитина з усім космосом своїх почувань, бажань, творчих пошуків і особистої самореалізації». Засновником українознавчої школи є відома львівська письменниця, член Національної спілки письменників України Марія Іванівна Чумарна.

Авторська програма М.Чумарної «Світ малого українця» для початкової школи інтегрувала змістові компоненти знань навколо ключової навчальної дисципліни: української казки (дошкільне виховання від 4 до 6 років) та «Світовиду» (інтегрований курс природознавства та народознавства, що вміщує у собі всі компоненти державної програми «Я і Україна», але подає знання про природу рідного краю на основі астрономічного та звичаєвого календаря українців, фольклору — початкова школа) [4, с. 164].

Третім, не менш важливим складником інтегрованої програми «Світ малого українця» є «Живе слово». Ця навчальна дисципліна включає в себе

українську мову та літературу, народну творчість, а також уроки творчості дітей, котрі осягають можливість своєї власної взаємодії і взаєморозуміння світом через живе слово.

Математика у початковій школі вивчається за загальнодержавною програмою з використанням засобів інтегрованого навчання.

Для отримання максимального результату у засвоєнні змістового матеріалу школа досягає послідовності і збалансованості у гармонійному поєднанні різних компонентів знання. У створенні авторської інтегрованої програми «Світ малого українця» автори виходили з певних закономірностей розвитку пізнавальних можливостей дитини, що базуються на принципі природовідповідності, загальнофілософських засад онтології людини [4, с. 164]. Зокрема програма «Світ малого українця» у дошкільній ланці на перший план висуває казку, яка стає стрижнем пізнавальної діяльності дитини. Казка плавно переходить у «Світовид», даючи дітям змогу уважно придивитися до живої казки, що їх оточує: через звуконаслідування природи, спостереження за життям рослин і тварин діти, аналізуючи прослухані казки, визначають для себе певні закономірності життя, ставлять себе на місце казкових героїв, інсценізуючи казки та байки, самі придумують казкові сюжети [4, с. 165].

У початковій школі змістове наповнення набирає більш організованого й системного характеру, хоча в авторській інтегрованій програмі зберігаються основні її змістові компоненти, що забезпечують засвоєння учнями державних стандартів освіти: «Світовид» («Я і Україна» та народознавство, об'єднані за календарним принципом), «Українська казка» (читання), «Живе слово» (українська мова, читання, народознавство).

Досвід роботи авторської школи М.Чумарної показує, що творчі можливості дітей є неймовірно великі, що стереотип старої освіти, зорієнтований переважно на пасив сприймання і споживання літератури за заданим шаблоном, звужує не лише творчі обрії дитячої особистості, а й здатність її природовідповідного розумового розвитку [8, с.3].

Таким чином, концепція Авторської українознавчої школи М.Чумарної базується на такій послідовності взаємодії з так званим унікальним світом дитини:

- створення атмосфери любові і довіри для самореалізації людського «Я»;
- виховання дитини на засадах звичаєвої культури;
- розширення пізнавальних можливостей дитини для пізнання себе як частки цілого духовно-суспільного організму, яким є народ, нація;

самореалізація і самопізнання як частки людства і Всесвіт через осягнення універсальних законів природи і культури [4, с. 162].

Отож лише в послідовній співмірності і взаємодії цих компонентів виховання і навчання, за концепцією Марії Іванівни, можливе формування гармонійної особистості, здатної поважати себе, своїх ближніх, свій народ і бути мудрим громадянином планети Земля. Відповідно до концепції школи, змістове наповнення навчальних програм має забезпечувати не лише накопичення певних фрагментів знань з окреслених навчальних дисциплін, формувати певний набір понять, а своєю плідністю, наочністю і живим зв'язком із реальним світом розвивати в дитині позитивне, радісне світосприйняття, виховувати в ній любов до всього суцього і найперше – допомагати пізнавати і творити саму себе, відкривати в собі творчі нахили, зацікавлення, інтереси [4, с. 162-163].

Таким чином, авторська освітньо-педагогічна модель Марії Чумарної базується на засадах комплексного українознавства, задіявання в практику виховання і всебічного творчого розвитку дітей основ етнопедагогіки. Авторська концепція школи ставить на перше місце не абстрактну результативність, певне засвоєння дитиною якоїсь конкретної теми, а рівень проникнення дітей у суть проблеми, їхню емоційну зацікавленість, творчу інтерпретацію теми. Те знання, яке для дитини стає особистою потребою, зрозумілим чинником розв'язання власних проблем, буде закорінене в її свідомості надовго і стане насіниною для майбутнього досвіду [4, с. 168].

Викладене вище уможливило такі висновки. Стимулом для розвитку авторських педагогічних технологій учителів-новаторів радянської доби та сьогодення було відродження народних звичаїв та традицій, що сприяє гармонійному розвитку особистості школяра. Народознавчі освітні технології О.Дорошенка, П.Лосюка, В.Цимбалюка, М.Чумарної почали зароджуватися ще за 80-х років ХХ століття, здобули належних прихильників та послідовників і є цілком актуальними в сучасній незалежній державі. Основним у народознавчих моделях шкіл педагоги-новатори вважають таку підготовку випускників до життя, щоб вони стали гідними громадянами своєї держави, майстрами народного мистецтва, використовуючи найкращі традиції минулого, трансформували їх у сучасних умовах.

Література

1. Дорошенко О. Тоді відродимось // Радянська освіта. – 1990. – 2 лютого. – С.1.
2. Лосюк П. Гуцульська школа майбутнього // Позакласний час плюс. – 2009. - №11-12. – С. 49-50.
3. Люсюк П. Гуцульська школа — через традиції до майбутнього // Галичина. – 2009. – 31 жовтня. – С.3.
4. Моделі розвитку сучасної українознавчої школи: матеріали всеукр. науково-практичної конференції / АПН України, Ін-т педагогіки. – К.: Богданова А.М. , 2007. – 240 с.
5. Положення про експериментальний загальноосвітній заклад // Освіта України. – 2002. – 28 травня. – С.4-5.
6. Рекомендації щодо впровадження в практику роботи вчителів-словесників республіки досвіду вчителя укр. мови та літ. Сквирської СШ № 1, В.І.Цимбалюка. – К., 1982. – 22 с.
7. Российская педагогическая энциклопедия. В 2-х томах. Том I (А-Л) / гл. ред. В.В. Давыдов. - М.: Большая российская энциклопедия, 1993. - 608 с.
8. Чумарна М. Авторська школа «Тривіта»: з досвіду виживання //Освіта. – 2005. – 1-8 червня. – С.3.

Prots, Marta

ETHNOGRAPHIC TECHNIQUES IN ALTERNATIVE SCHOOLS IN THE PAST AND TODAY

The article describes alternative teaching systems of innovative teachers O. Doroshenko, P. Losyuk, V. Tsymbalyuk, and M. Chumarna, that are based on ethnography and focus on revival of folk traditions and customs.

Keywords : *alternative school, advanced pedagogic practice, innovative pedagogue, ethnography.*